

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-2>

УДК 336.5.02

МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

SIMULATION OF ENTERPRISE COST MANAGEMENT PROCESSES IN CONDITIONS OF UNCERTAINTY

Захарченко Віталій Іванович

доктор економічних наук, професор кафедри,
Національний університет «Одеська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2903-2471>

Акулюшина Марина Олександрівна

кандидат економічних наук, доцент кафедри,
Національний університет «Одеська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0230-4019>

Лінгур Любов Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент кафедри,
Національний університет «Одеська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0730-2381>

Zakharchenko Vitaly, Akuliushyna Maryna, Lingur Lyubov
Odesa Polytechnic National University

Стаття присвячена розгляду питань управління витрат в умовах невизначеності та побудуванню оптимальної моделі управління витрат. В умовах ринкової економіки основною метою діяльності підприємств є максимізація прибутку. Цій головній задачі підпорядковані всі інші цілі, оскільки прибуток є основою і джерелом фінансових ресурсів для подальшого розвитку. Саме управління витратами є засобом досягнення підприємствами високих економічних вигод. Запропоновано описову модель «управління витратами» та визначено основні методи управління ними. Сьогодні управління витратами підприємства – це процес цілеспрямованого впливу на склад, структуру, поведінку та їх облік, планування, аналіз і контроль з метою прийняття оптимальних управлінських рішень. Одночасний вибір найбільш відповідної конфігурації елементів системи управління витратами допомагає створити та забезпечити найкращий економічний підхід до виробництва та продажу продукції. Системи управління витратами мають як функціональний, так і організаційний аспекти. Вона включає в себе наступні функціональні підсистеми: пошук і визначення ресурсозбереження, планування витрат ресурсів, облік і аналіз ресурсозбереження і зниження витрат. Результати свідчать про те, що функціональний підхід до розподілу витрат за видами діяльності допоможе вирішити вищезазначені проблеми.

Ключові слова: витрати, управління витрати, моделювання, описова модель, методи, фактори невизначеності, ефективність.

The purpose of this article is to study the features of enterprise cost management and build a model of enterprise cost management in order to make effective management decisions in unstable conditions. The relevance of the researched questions is due to new challenges related to the influence of external environmental factors, new scientific concepts of social development, as well as the need for constant adaptation of existing management methods. In the conditions of a market economy, the main goal of enterprises is profit maximization. All other goals are subordinated to this main task, since profit is the basis and source of financial resources for further development. Cost management itself is a means for enterprises to achieve high economic benefits. A descriptive model of "cost management" is proposed and the main methods of their management are defined. Today, enterprise cost management is a process of purposeful influence on the composition, structure, behavior and their accounting, planning, analysis and control in order to make optimal management decisions. The simultaneous selection of the most appropriate configuration of elements of the cost management system helps to create and ensure the best economic approach to the production and sale of products. Cost management systems have both functional

and organizational aspects. It includes the following functional subsystems: search and determination of resource saving, resource cost planning, accounting and analysis of resource saving and cost reduction. The results indicate that a functional approach to the distribution of costs by types of activities will help to solve the above-mentioned problems. It will be able to introduce new measurement systems and determine the most accurate cost indicators of finished products on the basis of measurement and distribution of costs, taking into account the differentiated consumption of resources by production, and therefore, determine the direction of production cost of products. It is the responsibility of managers, as well as to quickly solve pricing problems, reduce costs based on the analysis of costs formed by types of activities, model their behavior and form financial estimates based on data on total costs and in general, to be more efficient.

Keywords: costs, cost management, modeling, descriptive model, methods, uncertainty factors, efficiency.

Постановка проблеми. В сучасних ринкових умовах, зважаючи на нестабільність зовнішнього середовища та постійні динамічні зміни, а також тиск та зростання конкурентної боротьби на ринку, проблема раціонального використання ресурсів стає все більш актуальною. Оптимізація витрат та механізми врегулювання їх стають для вітчизняних підприємств все більш актуальними. Вплив ринкових важелів на формування ціни реалізації та оптимізація витрат на виробництво одиниці продукції є важливим інструментом у формуванні прибутковості діяльності виробника.

Раціональне використання ресурсів сьогодні забезпечує ефективність не просто виробництва а й виживання в прямому сенсі на ринку для багатьох підприємств. Менеджери та підприємці все більше уваги надають управлінню моделюванню процесів управління витратами з метою побудування прогнозів для оптимізації використання ресурсів підприємства.

Актуальність питань управління витратами на підприємствах зумовлена й тим, що серед пріоритетних проблем організації та ведення бізнесу в Україні є висока собівартість вітчизняної продукції, відсутність фінансових ресурсів для розвитку, відсутність системи управлінського розвитку, адекватного до потреб управління. Усе це потребує від керівників підприємств впровадження та застосування сучасних технологій управління витратами, їх економії та запобігання втратам [2, с. 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління витратами та визначення методів і моделей ефективного їх використання є важливою і досить складною. Ці питання охоплюють всі елементи господарської діяльності підприємств. Витрати впливають на загальну ефективність діяльності бізнесу. Від системи управління ними залежить успіх всього бізнес-процесу. Саме тому багато наукових праць присвячено аспектам управління та оптимізації управління витратами. Серед яких Артамонова Н., Бутинець Ф.,

Данилюк М., Друрі К., Козаченко Г., Литовченко О., Цал-Цалко Ю. та інші.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей управління витратами підприємства в умовах невизначеності та побудування моделі управління витратами підприємства для прийняття ефективних управлінських рішень. Адже незважаючи на значну кількість досліджень у сфері управління витратами, залишаються невирішеними деякі важливі аспекти, які потребують подальшого вивчення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління витратами – це сучасний спосіб досягнення підприємством підвищення ефективності своєї діяльності [1]. Він включає в себе процес цілеспрямованого формування витрат за видами, місцями формування та носіями при неперервному контролю рівня витрат та стимулюванню їх зниження. Представляє одну з важливих функцій економічного механізму будь-якого підприємства [4 с. 102].

Мета управління витратами в сучасних умовах полягає в першу чергу не у точному визначенні величини собівартості продукції, а у виявленні того, яким чином вона сформулась. У виявленні резервів економії і на оперативному втручанні у діяльність підприємства у разі виявлення відхилень від бажаного стану [2, с. 6].

Основними передумовами управління витратами є такі напрями:

1. Оперативне отримання інформації про витрати, адже дуже важливо отримання даних про витрати на всіх етапах виробничого процесу. Це дозволяє швидко реагувати на зміни, вносити необхідні корективи та оптимізувати процеси, що сприяє зменшенню витрат та підвищенню ефективності виробництва.

2. Відповідність системи обліку цілям управління. Система обліку має бути спрямована на задоволення потреб управління. Це включає надання точної та актуальної інформації, яка необхідна для прийняття управлінських рішень. Важливо, щоб система

обліку була налаштована таким чином, щоб інформація про витрати була зрозумілою та доступною для керівників на різних рівнях управління.

3. Критерій точності під час обчислення собівартості продукції. Важливо не лише точно визначити всі витрати, але й правильно їх віднести до конкретних видів продукції. Це допоможе уникнути помилок у калькуляції собівартості та забезпечить більш точну оцінку фінансових результатів виробництва.

4. Розподіл непрямих витрат. Основну увагу слід приділити правильному розподілу непрямих витрат, які не можуть бути прямо віднесені до конкретного виду продукції. Складання обґрунтованих нормативних калькуляцій та організація контролю за їх дотриманням допоможе забезпечити точність обліку та контроль за витратами.

5. Виявлення відхилень до або під час виробничого процесу. Виявлення відхилень від запланованих показників ще до або під час виробничого процесу дозволяє менеджерам попереджати виробничі втрати. Це має велике значення для мобілізації резервів виробництва та підвищення його ефективності, оскільки дозволяє оперативно реагувати на проблеми та вживати заходів для їх усунення.

6. Взаємозв'язок між величиною витрат і відповідальними особами. Важливо встановити чіткий зв'язок між витратами та відповідальними за них особами. Це можливо за умов обліку витрат за центрами відповідальності, що забезпечує контроль за витратами та сприяє підвищенню ефективності управління. Центри відповідальності дозволяють більш точно визначати витрати та контролювати їх відповідно до поставлених завдань і цілей підприємства.

Ці напрями формують основу для ефективного управління витратами на підприємстві, що сприяє підвищенню його конкурентоспроможності та забезпечує фінансову стабільність в умовах мінливої економічної ситуації.

Існують різні погляди до визначення поняття «управління витратами», що визначає певну складність у практичному застосуванні його інструментарію для будь-якого господарюючого суб'єкта (табл. 1).

Виходячи з аналізу різних підходів до управління витратами можна відмітити його багатогранність та необхідність інтеграції різних аспектів для досягнення оптимальних результатів. Кожен підхід має свої сильні

сторони, що можуть бути корисними в залежності від специфіки діяльності підприємства та умов зовнішнього середовища розвитку.

Стан виробництва в сучасних умовах характеризується його ефективністю, ступенем використання досягнень науково-технічного прогресу, а також місцем і роллю робітника у виробничих процесах. Для досягнення запланованої ефективності та оптимального використання ресурсів підприємствам необхідно постійно зіставляти витрати та отримані результати. Однак цей процес ускладнюється впливом інфляції та інших зовнішніх факторів, що вимагає повсякденного коригування даних про виробничі затрати.

Інфляція є одним з ключових чинників, що впливають на управління витратами. В умовах постійного зростання цін і тарифів на всі види ресурсів, дані про виробничі затрати необхідно регулярно звіряти з даними майбутніх затрат, які залежать від впливу зовнішнього середовища. Це дозволяє підприємствам приймати більш обґрунтовані фінансові рішення та ефективно планувати свої витрати.

Адміністрація підприємства з метою управління витратами та доходами повинна постійно спостерігати за ефективністю роботи кожного підрозділу. Це включає аналіз отриманих результатів від виробництва кожного виду продукту. Такий підхід дозволяє виявити найбільш ефективні та менш ефективні ділянки виробництва та приймати відповідні управлінські рішення.

У сучасних умовах систематичного зростання цін і тарифів на всі види ресурсів необхідно усвідомити, що лише грамотне та раціональне ставлення до витрат на всіх етапах виробничого процесу дозволить досягти зростання економічної ефективності діяльності підприємства. Це включає: планування витрат; аналіз витрат; контроль витрат; використання інформаційних технологій [2; 6]. Принципова модель процесу управління витрат представлена на рис. 1. Вона включає всі ці етапи та охоплюють всі елементи управління направлені на можливість обліку та виявлення резервів економії та підвищення ефективності діяльності підприємства в умовах невизначеності.

До основних принципів управління витратами що на підприємстві відносяться наступні:

– Системний підхід до управління витратами: Адже витрати це частина єдиної системи фінансового управління підприємства, що взаємодіє з іншими аспектами діяльності.

Таблиця 1

Основні підходи до визначення поняття «управління витратами»

Автор	Визначення категорії «управління витратами»
І. Є. Давидович	Динамічний процес, який включає управлінські дії, мета яких полягає у досягненні високого економічного результату діяльності підприємства через виконання всіх функцій, які властиві управлінню будь-яким об'єктом
С. Ф. Голов	Специфічна функція управління, яка забезпечує планування, організацію, мотивацію, контроль та регулювання витрат діяльності; принципово нова система, яка дає змогу чітко відстежувати, аналізувати й контролювати витрати
Т. М. Мудра, Л. І. Чернобай, Н. Л. Калиновська	Процес цілеспрямованого формування витрат щодо їхніх видів, місць і носіїв та постійного контролю рівня витрат і стимулювання їхнього зниження
А. М. Турило, Ю. Б. Кравчук, А. А. Турило	Процес цілеспрямованого формування оптимального рівня витрат підприємства. Критерієм оптимізації є мінімум витрат, що дає змогу підприємству отримати певні конкурентні переваги на ринку збуту, вільно провадити свою цінову політику та за інших рівних умов досягти більш високих розмірів прибутку
Г. Фандель	Планомірне формування витрат на виробництво та збут продукції й контроль за їх рівнем
С. Ковтун, Н. Ткачук, С. Савлук	Здійснення конкретних заходів з оптимізації співвідношення «затрати-результат», забезпечує досягнення підпорядкованих цілей шляхом регулювання процесів, що становлять господарську діяльність
А. А. Пилипенко	Система принципів і методів розробки й реалізації управлінських рішень, заснована на використанні об'єктивних економічних законів відносно формування й регулювання витрат, забезпечення ефективного використання ресурсів і капіталу підприємства в різних видах його діяльності відповідно до стратегічних та поточних цілей розвитку
А. І. Ясінська	Полягає у цілеспрямованому впливові на витрати для зміни їхнього складу, структури або поведінки у зв'язку зі зміною умов виробничо-господарської діяльності підприємства
Л. М. Христенко, Р. О. Мозговий	Система, керований блок (суб'єкт управління) якої спрямовано на послідовну реалізацію функцій управління витратами за допомогою певних методів, що дозволяє регулювати чинники та управляти процесами формування витрат з метою оптимізації їх структури та рівня

Джерело: сформовано на основі [1–4]

– Контроль над рівнем витрат. Основна ідея полягає в тому, щоб уникати надмірних або непередбачених витрат, та економією наявних ресурсів підприємства.

– Удосконалення інформаційного забезпечення управління витратами, та забезпечення необхідного рівня надходження своєчасної інформації про витрати для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

– Встановлення взаємозв'язку між величиною витрат і конкретними працівниками підприємства за допомогою створення центрів відповідальності. Це означає чітке визначення відповідальності за витрати на рівні конкретних працівників або підрозділів.

– Поєднання зниження витрат із забезпеченням високої якості продукції. При цьому

важливо щоб рівень зниження витрат не впливав на погіршення якості продукції чи послуг підприємства.

– Визначення стандартів та контроль за їх дотриманням щодо ефективного управління витратами на підприємстві.

– Виявлення відхилень до або під час здійснення виробничого процесу з метою попередження виробничих витрат та кращого використання ресурсів: Своєчасне реагування на відхилення витрат від планованих значень для попередження негативних наслідків та максимізації використання ресурсів.

Важливими аспектами в системі управління витрат підприємства є функціональний, організаційний та мотиваційний. Функціональний аспект включає в себе всі функції та про-

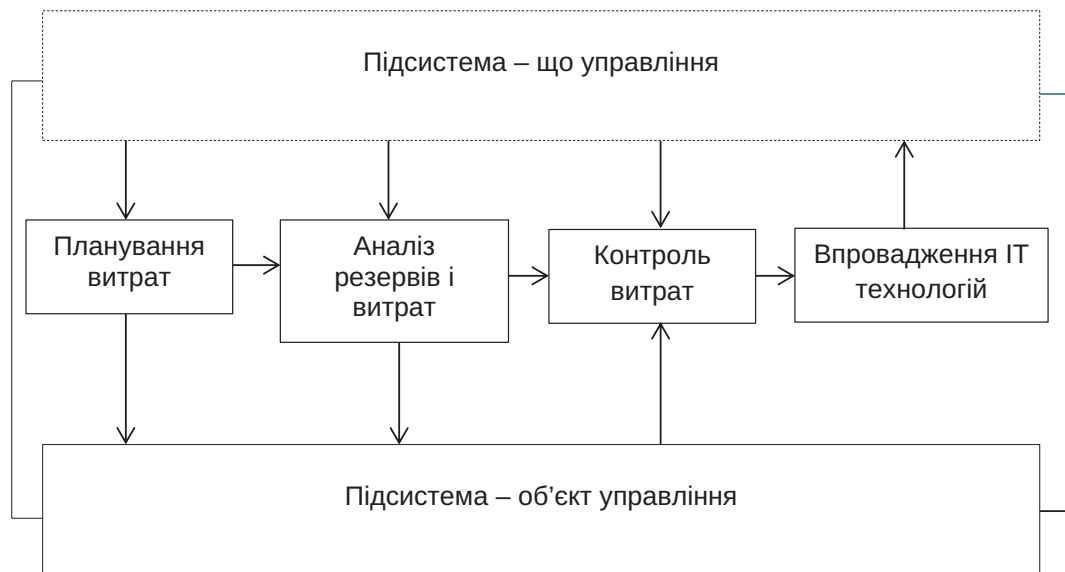

Рис. 1. Принципова модель процесу управління витратами на підприємстві

Джерело: сформовано на базі [3; 6]

цедури, пов'язані з управлінням витратами на підприємстві. Сюди входять планування витрат, контроль за ними, аналіз ефективності витрат, прийняття управлінських рішень щодо оптимізації та управління витратами. Функціональний аспект є первинним, оскільки відображає основні завдання та процедури, необхідні для ефективного управління витратами [6; 8].

Організаційний аспект визначає структуру та організаційну форму системи управління витратами на підприємстві. Він включає в себе розподіл обов'язків та відповідальності між різними підрозділами та працівниками, які беруть участь у процесі управління витратами. Цей аспект важливий для забезпечення ефективності та координації управлінських дій у сфері витрат.

Мотиваційний аспект визначає механізми стимулювання працівників для ефективного управління витратами. Він є важливим для

забезпечення зацікавленості працівників у досягненні цілей управління витратами та впровадженні ефективних практик у цій сфері.

Враховуючи ці три аспекти, підприємство може створити комплексну систему управління витратами, яка буде сприяти досягненню його стратегічних та оперативних цілей.

Отже, з врахуванням результатів дослідження можна зробити висновок, що ефективне управління витратами на підприємствах є важливим елементом управління для забезпечення ефективності його розвитку та ефективності діяльності. Застосування взаємопов'язаних елементів в єдину систему забезпечує стійкість підприємства в нестабільних ринкових умовах та подальшу конкурентоспроможність, дозволяє досягти оптимального використання ресурсів, забезпечує економію ресурсів та покращує економічні результати діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Артамонова Н. С., Акулюшина М. О. Управління витратами. Навчальний посібник. Київ : ФОП Сладкевич Б. А., 2017. 116 с.
2. Великий Ю. М. Управління витратами підприємства : монографія Міністерство освіти і науки України, Харків, нац. економ. ун-т. Харків : ІНЖЕК, 2009. 192 с.
3. Литовченко О. Ю. Управління витратами на підприємстві: теоретичний аспект. *Інфраструктура ринку*. 2019. Випуск 31. С. 301–309. URL: http://www.marketinfr.od.ua/journals/2019/31_2019_ukr/47.pdf
4. Маркіна І. А., Вороніна В. Л., Рудич А. І. Теоретичні основи управління витратами підприємства. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2020. № 4 (115). С. 140–147. URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2020/4_2020/26.pdf
5. Чорна М. В., Смірнова П. В., Бугріменко Р.М. Управління витратами : навч. посіб. Харків, 2017. 166 с.

6. Чумак Г. Управління витратами підприємства: Функціональний аспект. *Modeling the development of the economic systems*. 2022. (4), 160–165. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2022-6-21>
7. Шутько Т. І. Економічна сутність управління витратами підприємства. *Ефективна економіка*. 2014. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3681>
8. Ющишина Л. О. Менеджмент ресурсів та витрат: курс лекцій. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022. 103 с.

REFERENCES:

1. Artamonova N. S., Akulyushyna M. O. (2017). *Upravlinnya vytratamy [Cost management]*. Tutorial. Kyiv: FOP Sladkevich B.A., 116 p.
2. Velykyu Yu. M. (2009). *Upravlinnya vytratamy pidpryyemstva [Enterprise cost management: monograph]* Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, National economy Univ. Kharkiv: INZHEK. 192 p.
3. Lytovchenko O. Yu. (2019). *Upravlinnya vytratamy na pidpryyemstvi: teoretychnyy aspekt [Cost management at the enterprise: theoretical aspect.] Market infrastructure*. Issue 31. P. 301–309. URL: http://www.marketinfr.od.ua/journals/2019/31_2019_ukr/47.pdf
4. Markina I. A., Voronina V. L., Rudych A. I. (2020) *Teoretychni osnovy upravlinnya vytratamy pidpryyemstva [Theoretical foundations of enterprise cost management]*. *State and regions. Series: Economy and entrepreneurship*. No. 4 (115). P. 140–147. URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2020/4_2020/26.pdf
5. Chorna M. V., Smirnova P. V., Buhrimenko R. M. (2017). *Upravlinnya vytratamy: navch. posib. [Cost management: training. manual]*. Kharkiv, 166 p.
6. Chumak H. (2022). *Upravlinnya vytratamy pidpryyemstva: Funktsional'nyy aspekt [Enterprise cost management: Functional aspect.] Modeling the development of the economic systems*. (4), 160–165. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2022-6-21>
7. Shut'ko T. I. (2014). *Ekonomichna sutnist' upravlinnya vytratamy pidpryyemstva [The economic essence of enterprise cost management]*. *Efficient economy*. No. 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3681>
8. Yushchyshyna L.O. (2022). *Menedzhment resursiv ta vytrat: kurs lektsiy. [Management of resources and costs: a course of lectures]*. Lutsk: Lesya Ukrainka Volyn National University, 103 p.